

ชั้นหมากไม้อีสานรูปแบบใหม่กับการประยุกต์ใช้

นิตยา พัดเกาะ

สาขาวิชาการจัดการผังเมือง คณะศิลปกรรมและออกแบบอุตสาหกรรม
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน จังหวัดนครราชสีมา 30000

nittayapadkoh@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องชั้นหมากไม้อีสานรูปแบบใหม่กับการประยุกต์ใช้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ขนาด รูปทรง ลวดลาย กระบวน ขั้นตอนการผลิตและการนำชั้นหมากไม้อีสานรูปแบบใหม่ ไปใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ โดยใช้แบบสัมภาษณ์และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและบันทึกข้อมูลด้วยตนเองเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล กลุ่มตัวอย่างคือ ผู้ที่ผลิตชั้นหมากไม้อีสานรูปแบบใหม่ ภายในพื้นที่ภาคอีสานเท่านั้น

ผลการศึกษาพบว่าผู้ผลิตชั้นหมากไม้อีสานมี 2 กลุ่ม ได้แก่ 1.กลุ่มของนายสมชาย บุตรน้อย และนายบัวเรียน โสรส อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี (ปัจจุบันได้เลิกกิจการแล้ว) 2.อาจารย์พิทยา บุญลา (ข้าราชการบำนาญ) ตำบลห้วยชะยุ้ง จังหวัดอุบลราชธานี ได้ผลิตผลงานออกเป็นสองประเภท ได้แก่ ประเภทแรกชั้นหมากไม้อีสานเลียนแบบของเก๋ารูปทรงเดิมแต่วัสดุ กระบวนการผลิตใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยและเปลี่ยนประโยชน์การใช้งานเป็น ของที่ระลึกเป็นของประดับห้องหรือไว้ใส่สิ่งของเล็กๆน้อยๆแทนการใส่หมาก พลุเหมือนเช่นอดีต ประเภทที่สองเป็นการนำแนวความคิดจากรูปทรงของชั้นหมากไม้อีสานมาปรับเปลี่ยนเป็นโคมไฟโคมไฟตกแต่งเชิงเทียนเป็นต้นในปัจจุบันชั้นหมากไม้อีสานรูปแบบใหม่ยังไม่เป็นที่แพร่หลายผู้ที่นำไปใช้งานส่วนใหญ่เป็นกลุ่มลูกค้าเฉพาะอันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและเทคโนโลยีรวมถึงหันไปใช้สินค้าที่ผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรมแทนซึ่งหาซื้อได้ง่ายตามท้องตลาด ดังนั้นสมควรเป็นอย่างยิ่งที่ภาครัฐและภาคเอกชนจะเข้ามาส่งเสริมให้เป็นวัฒนธรรมของคนอีสานไว้ให้ลูกหลานได้ศึกษาและสืบทอดต่อไป

คำสำคัญ: ชั้นหมากไม้อีสาน, รูปแบบใหม่, การประยุกต์, หัตถกรรมพื้นบ้าน

บทนำ

ชั้นหมากไม้อีสานในอดีตเป็นภาชนะสำหรับไว้ใส่ หมาก พลุ และอุปกรณ์การเคี้ยวหมากเป็นต้น ทางภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีชื่อเรียกภาชนะชนิดนี้ ได้แก่ ชั้นหมากเขียนหมากเขียนหมากเขียนหมาก เป็นต้นชั้นหมากไม้อีสานมี 3 รูปแบบ [1] 1.แบบเอวขอชันปากพาน 2.แบบทรงตรง และ3.แบบสี่เหลี่ยมคางหมูลักษณะของรูปทรงโครงสร้างทั่วไปเป็นกระบะไม้โดยสภาพส่วนใหญ่แบ่งเป็น 2 ส่วนส่วนที่ 1 ด้านบนหรือปากชั้นหมากมีช่อง 3-7 ช่อง ไว้สำหรับใส่สิ่งของหรืออุปกรณ์การเคี้ยวหมากส่วนที่ 2 ด้านล่างเป็นส่วนที่รองรับส่วนบนหรือเรียกว่าขาของชั้นหมากการประกอบของโครงสร้างของตัวชั้นหมากไม้ ใช้วิธีการเข้าเดือยปะกบ และใช้ตะปูที่ทำจากไม้ ในอดีตไม้ที่ใช้ทำชั้นหมากอีสานส่วนใหญ่จะใช้ไม้มังคลด้วยความเชื่อที่มีมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษเพื่อเป็นสิริมงคลกับผู้ที่ใช้ชั้นหมากไม้ตามชื่อของไม้ ได้แก่ ไม้ขนุน ไม้ยอ ไม้มะยม ไม้พอก ไม้พุน เป็นต้น

รูปที่ 1 แสดงชั้นหมากไม้อีสาน (ชั้นหมากไม้อีสานรูปแบบเก่า)

ลักษณะลวดลายงานศิลปะและสีที่ใช้บนตัวชั้นหมากไม้ในอดีตได้นำสีฝุ่นและสีจากต้นยางรักน้ำเกลี้ยงที่ได้จากธรรมชาติมาเขียนลายลงบนตัวชั้นหมากลวดลายที่ได้พบได้แก่ [1] ลวดลายเลียนแบบธรรมชาติลวดลายรูปทรงเลขาคณิตและลวดลายรูปทรงอิสระ ชั้นหมากไม้อีสานในปัจจุบันได้ผุพังและเสื่อมสภาพตามกาลเวลาทำให้ไม่ค่อยได้พบเห็นมากนักแต่ยังพอมีให้ได้ศึกษาตามสถานที่พิพิธภัณฑสถานตามจังหวัดต่างๆของทางภาคอีสาน

ปัจจุบันชั้นหมากไม้อีสานได้ถูกพัฒนารูปแบบและลวดลายงานศิลปะรวมถึงประโยชน์การใช้สอยให้มากขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ที่จะนำไปใช้งานโดยเปลี่ยนหน้าที่การใช้งานในรูปแบบใหม่ตามวาระและโอกาสต่างๆดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษา ขนาดรูปทรงลวดลายการนำไปใช้ประโยชน์ วัสดุที่ใช้ทำ รวมถึงองค์ประกอบการผลิตชั้นหมากไม้ในรูปแบบใหม่ๆในพื้นที่ภาคอีสาน

แบบใช้สีสเปรย์พ่นลวดลายแบบฝังมุก (กระดุกควาย)

รูปที่ 2 ชั้นหมากไม้อีสานรูปแบบใหม่แต่ทรงเดิมกระบวนการผลิตแบบใหม่ (ผลงานของนายสมชายบุตรน้อย และนายบัวเรียนโสธ)

รูปที่ 3 ชั้นหมากไม้อีสานรูปแบบใหม่แต่ทรงเดิมกระบวนการผลิตแบบใหม่ (ผลงานของอาจารย์พิทยาบุญลา)

สมมติฐานการวิจัย ชั้นหมากไม้อีสานรูปแบบใหม่สามารถประยุกต์การใช้งานร่วมสมัยกับวิถีชีวิตในปัจจุบันได้

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาชั้นหมากไม้อีสานรูปแบบใหม่กับการประยุกต์ใช้มีวิธีการดำเนินงานวิจัยดังกลุ่มตัวอย่างของชั้นหมากไม้อีสานรูปแบบใหม่ได้จากผู้ผลิตที่ได้สร้างขึ้นภายในพื้นที่ของภาคอีสานและเป็นชั้นหมากไม้อีสานรูปแบบใหม่ที่ทำจากไม้เท่านั้นเครื่องมือที่ใช้สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ได้แก่การสัมภาษณ์ผู้ผลิตชั้นหมากไม้อีสานรูปแบบใหม่การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและบันทึกข้อมูลทั้งนี้ผู้วิจัยได้ไปสังเกตการณ์และทำการบันทึกข้อมูลตามสถานที่ต่างๆด้วยตนเอง ตามสถานที่กำหนดต่างๆ ในแง่ของ ลวดลายรูปร่างรูปทรงวัสดุที่ใช้ลักษณะและวิธีการผลิต มาศึกษาวิเคราะห์

ผลและอภิปรายผล

จากผลการศึกษาศิลปะชั้นหมากไม้อีสานรูปแบบใหม่ได้พบชั้นหมากไม้อีสานรูปแบบใหม่ในพื้นที่ภาคอีสานมีแหล่งที่สร้างผลงานจำนวน 2 สถานที่ ได้แก่ 1.ตำบลห้วยชะยุ้ง จังหวัดอุบลราชธานี ของอาจารย์พิทยาบุญลา 2.อำเภอม่วงสามสิบบ้านหนองไข่นก จังหวัดอุบลราชธานีของนายสมชายบุตรน้อย และนายบัวเรียนโสธสำหรับในส่วนของโครงสร้างของชั้นหมากไม้รูปแบบใหม่ผู้วิจัยพบว่าได้มีการนำไม้ที่หาได้ทั่วไปมาใช้เช่นไม้จากต้นหว้าไม้จากต้นมะม่วงไม้จากต้นมะขามเป็นต้น ซึ่งมีอยู่ในพื้นที่และหาง่ายแต่ข้อเสียคือมีน้ำหนักที่มากสีที่ใช้ในการทำเป็นสีสังเคราะห์ที่มีขายอยู่ตามท้องตลาดทั่วไป

1. อาจารย์พิทยาบุญลา ผู้สร้างชั้นหมากไม้อีสานรูปแบบใหม่สีบปาคารต.ห้วยชะยุ้ง จ.อุบลราชธานี [2]

การประยุกต์ใช้งานชั้นหมากไม้อีสานในรูปแบบใหม่เริ่มมีระบบในเรื่องของเทคโนโลยีและเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้องโดยเห็นได้ชัดจากกระบวนการผลิตที่มีเครื่องมือเครื่องจักรมาแทน (เครื่องตัดไม้)ทั้งนี้ผู้สร้างชั้นหมากไม้อีสานรูปแบบใหม่ได้แบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ 1.ชั้นหมากรูปแบบใหม่เลียนแบบของเก่า สัดส่วนของชั้นหมากรูปแบบใหม่ผู้สร้างยังคงใช้สัดส่วนที่ใกล้เคียงกับชั้นหมากไม้อีสานแบบเก่า โดยแต่ละตัวมีความสูงประมาณ 15-20 เซนติเมตร ความกว้างความยาวประมาณ 25-35 เซนติเมตร ส่วนการยึดติดของโครงสร้างใช้วิธีการทากาวและตะปูเข็มแทนการเข้าเดือยการทำลวดลายลงบนตัวชั้นหมากใช้ลวดลายที่มีอยู่ในหนังสือเช่น ลายผ้าลายไทยเป็นต้นแล้วนำลายที่ได้มาประยุกต์ตัดแต่งลวดลายให้เหมาะสมลงบนแผ่นสติ๊กเกอร์ใช้เครื่องตัดสติ๊กเกอร์เพื่อให้แผ่นสติ๊กเกอร์เรียบและลวดลายมีความคมชัดเจน แล้วนำแผ่นลวดลายที่ได้มาวางลงบนตำแหน่งที่ต้องการบนตัวชั้นหมากไม้ และใช้ฟูกันจุ่มสีทาสีลงไปบนแผ่นสติ๊กเกอร์ รอจนกว่าสีแห้งจึงดึงแผ่นสติ๊กเกอร์นั้นออก

รูปที่ 4 ขั้นตอนการประกอบชั้นหมากและการทำลวดลายของชั้นหมากรูปแบบใหม่

2. นายสมชายบุตรน้อย และนายบัวเรียนโสธร [3] อำเภอวังสามสีบ้านหนองไข่นกจังหวัดอุบลราชธานีมีกระบวนการทำชั้นหมากไม้อีสานรูปแบบใหม่ 3 วิธีหนึ่งวิธีพ่นสี (สีสเปรย์) ลงบนชั้นหมากไม้สองวิธีฝังมุก (กระดุกควาย) ลงบนตัวชั้นหมากไม้แล้วลงยางรัก และสามวิธีแกะสลักลายซึ่งเป็นรูปแบบที่ใช้เวลานานมากพอสมควรซึ่งในปัจจุบันทั้งสองท่านไม่ได้สร้างผลงานออกมาแล้ว

รูปที่ 5 แสดงผลงานของนายสมชายบุตรน้อย และนายบัวเรียนโสธร

การปรับเปลี่ยนประโยชน์การใช้งานรูปทรงวัสดุและลวดลาย

ผู้สร้างชนหมากไม้อีสานรูปแบบใหม่อาจารย์พิทยา บุญลา [2] ได้มีแนวคิดที่จะรักษางานหัตถกรรมพื้นบ้านการทำชนหมากไม้อีสานไว้รวมถึงมีความชอบงานไม้ไม่เป็นการส่วนตัว จึงได้สร้างสรรค์ผลงานออกมาหลายรูปแบบ เพื่อให้เข้ากับยุคปัจจุบันและสามารถนำไปใช้งานได้จริง โดยมีการออกแบบสิ่งของเครื่องใช้ที่มีแนวความคิดการออกแบบมาจากรูปทรงของชนหมากไม้อีสานรูปแบบเก่ามาผสมผสานกับวัสดุสมัยใหม่เช่นสีทาสีผิวลวดลายจากผ้าไหมวัสดุ อุปกรณ์ทางด้านไฟฟ้าเป็นต้นโดยยังคงความเป็นรูปแบบไทยๆ เพื่อให้ตอบสนองการใช้ทางด้านจิตใจและด้านการใช้งาน ได้แก่วัสดุในรูปแบบต่างๆมีทั้งแบบแกะสลักที่ตัวงานแบบนำวัสดุลวดลายชิ้นผ้าไหมมาติดที่ตัวอุปกรณ์เชิงเทียนแบบทาสีและเพ้นท์สี เป็นต้น

รูปที่ 6 โคมไฟและเชิงเทียน (ผลงานของอาจารย์พิทยาบุญลา)

โคมไฟและเชิงเทียนจากแนวความคิดของรูปทรงชนหมากไม้อีสานรูปแบบเก่านำมาประยุกต์และออกแบบกับเครื่องใช้ให้เข้ากับสมัยในปัจจุบันโดยมีเทคนิคการทำที่ทันสมัยขึ้นแต่ยังคงคุณค่าของความเป็นรูปทรงทางอีสานเป็นผลงานที่ผู้สร้างจัดทำขึ้นด้วยใจรักด้วยความปราณีตในงาน ดังนั้นวัสดุที่นำมาใช้นำมาประกอบการผลิตยังเป็นวัสดุที่มีคุณภาพและราคาค่อนข้างสูงทำให้ประสบปัญหาเรื่องการตลาดในการนำสินค้าออกมาจำหน่ายเพื่อให้ผู้ที่พบเห็นได้สัมผัสและได้ซื้อหาในราคาที่ไม่แพงมากนักซึ่งถือว่าเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ผู้ผลิตชนหมากไม้อีสานรูปแบบใหม่กับการประยุกต์ใช้กำลังประสบปัญหาอยู่ โดยราคาโคมไฟมีตั้งแต่ราคา 1200-2000 บาท ส่วนราคาของเชิงเทียนมีตั้งแต่ 150- 500 บาท (ราคา ปี พ.ศ. 2561) ซึ่งราคาขึ้นอยู่กับวัสดุอุปกรณ์ที่นำมาใช้ในการทำงานดังกล่าว

รูปที่ 7 แสดงการใช้ชั้นหมากไม้อีสานรูปแบบใหม่เป็นภาชนะตกแต่งห้องสถานที่ร้านกาแฟ Art Coffee ภายในมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (ผลงานของอาจารย์พิทยาบุญลา)

ราคาของชั้นหมากไม้รูปแบบใหม่ เริ่มตั้งแต่ 450 -1200 บาท ขึ้นอยู่กับขนาดของชั้นหมากไม้วัสดุไม้สีและลวดลายที่ใช้ทำ (ราคา ปี พ.ศ. 2561)

รูปที่ 8 แสดงการใช้ชั้นหมากไม้อีสานรูปแบบใหม่สถานที่ตั้งร้านดอกเตอร์พิซซ่า (พิซซ่าอิตาลี) ตำบลจอหออำเภอเมืองจังหวัดนครราชสีมา เจ้าของคุณศิริวรรณทานฤทัย (ผลงานของนายสมชายบุตรน้อย และนายบัวเรียนโสธร) [4]

สรุปผลการวิจัย

ชั้นหมากไม้อีสานในรูปแบบใหม่ได้มีการประยุกต์ใช้งานในหลาย ๆ รูปแบบเช่น โคมไฟเชิงเทียนหรือรูปทรงชั้นหมากแต่กระบวนการสร้างการทำงานวัสดุที่ใช้ประกอบโครงสร้างรวมถึงแนวความคิดการใช้งานได้ถูกปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์โดยมีระบบเศรษฐกิจและเทคโนโลยีเข้ามาเกี่ยวข้องในเรื่องของความเร็วให้ทันต่อเวลาและค่าความเชื่อก็เปลี่ยนไปเช่นกันจากไม้ที่ในอดีตตามความเชื่อต้องใช้อย่างที่เป็นสิริมงคลกับผู้ที่ใช้งานก็ถูกปรับให้เป็นเพียงไม้ที่หาง่ายในท้องถิ่นเท่านั้นลวดลายที่ถูกแกะสลักโดยผู้มีฝีมือลายแหลม (มีดตอก) ก็ถูกปรับกระบวนการผลิตให้ง่ายขึ้นโดยในปัจจุบันนี้ช่างฝีมือที่มีความชำนาญด้านการแกะสลักไม้ได้ลดหายไปเป็นจำนวนมากตามยุคสมัย ดังคำกล่าวงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของแสงอรุณรัตกลีกร, และ

คณะ [5] ได้กล่าวว่า งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านจากเดิมที่เคยเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของชาวชนบทก็มิอาจต้านทานหรือแม้แต่จะหยุดนิ่งมิให้เกิดการปรับเปลี่ยนไปตามสภาวะการณที่เกิดขึ้นได้ความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้เป็นไปตามเหตุและปัจจัย

ข้อเสนอแนะ

จากผลของการวิจัยในปัจจุบันชนหมากไม้อีสานรูปแบบใหม่ยังไม่เป็นที่แพร่หลาย ด้วยผู้ผลิตยังขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องของการตลาดเห็นควรที่หน่วยงานของทางภาครัฐและภาคเอกชนต้องเข้ามาสนับสนุนและส่งเสริมงานหัตถกรรมพื้นบ้านประเภทนี้ไว้อย่างจริงจังเพื่อให้ผู้ผลิตมีกำลังใจและมีกำลังทุนทรัพย์ที่จะสร้างสรรค์ผลงานอีกต่อไปเพราะชนหมากไม้อีสานเป็นวัฒนธรรมที่มีมาตั้งแต่สมัยอดีตรูปทรงและลวดลายบนตัวชนหมากไม้อีสานบ่งบอกความเป็นจิตวิญญาณของความเป็นอีสานและไม่ใช้แค่รูปทรงอย่างเดียวแต่ชนหมากไม้อีสานมีพิธีกรรมทางด้านศาสนาด้วยเช่นกันได้แก่ใช้ประกอบพิธีแต่งงานเป็นพานหมากพลู ในปัจจุบันยังคงเห็นพิธีนี้ได้ทั้งจังหวัดสุรินทร์เป็นต้น

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณอาจารย์พิทยาบุญลา (ข้าราชการบำนาญ)ขอขอบคุณนายสมชายบุตรน้อย และนายบัวเรียนโสธรผู้ที่ให้ความรู้แนวคิด กระบวนการสร้างชนหมากไม้อีสานรูปแบบใหม่ ทั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่มีความสนใจและต้องการศึกษางานหัตถกรรมพื้นบ้านที่กำลังจะถูกลืมเลือน

บรรณานุกรม

- [1] นิตยา พัดเกาะ. ศิลปะชนหมากไม้อีสาน.วิทยานิพนธ์. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2557.
- [2] สัมภาษณ์ อาจารย์พิทยา บุญลา (ข้าราชการบำนาญ), พฤษภาคม 2559.
- [3] สัมภาษณ์ นายสมชาย บุตรน้อย และนายบัวเรียนโสธร, พฤษภาคม 2559.
- [4] สัมภาษณ์ คุณศิริวรรณ ทานาฤทัย, พฤษภาคม 2559.
- [5] แสงอรุณ รัตกลีกร และคณะ. วัฒนธรรมพื้นบ้านลักษณะไทย. 2552; ธนาคารกรุงเทพ, กรุงเทพฯ.